

Providing an Iranian-Islamic Model for a Happy School in the Elementary Education System in Iran

Somayyeh Bahramian¹, Mohammad Ali Nadi², Fariba Karimi³

Paper type:
Research paper

Abstract

- **Objective:** This study aims to provide an Iranian-Islamic model for a happy school for the elementary education system in Iran through a combined research approach, exploratory-sequential strategy, and tool development model.
- **Method:** The method of inductive thematic analysis in the qualitative phase and the method of survey research in the quantitative phase were used. In the qualitative phase, the field of study was the Iranian-Islamic sources and texts relating to happiness and, in the quantitative phase, the statistical population of the study was all the principals of the elementary school in the country during this study. In the qualitative phase of the study, the sampling method was purposeful, and in the quantitative phase, that was a probability sampling method. Data collection tools in the qualitative phase of this study were documents and resources and, in the quantitative phase, the tools were questionnaires.
- **Finding:** According to the findings in the qualitative phase, the study on the Iranian-Islamic happiness was done about three pervasive themes: inner happiness (vision oriented to happiness, character oriented to happiness and dynamism oriented to happiness), life oriented to happiness (happy life-world, spiritual and material well-being) and actions oriented to happiness (ritual, emotional, and social).
- **Conclusion:** The findings of the quantitative phase of this study indicate that the role of Iranian-Islamic happiness components in the realization of a happy school has been estimated above the average according to the statistical population of this study, and the Iranian-Islamic model for a happy school has a goodness of fit test.

Keywords: happiness, an Iranian-Islamic model, a happy school, elementary education system.

Citation: Bahramian,S., & Nadi,M., & Karimi,F. (2020). Providing an Iranian-Islamic Model for a Happy School in the Elementary Education System in Iran. *Applied Issues in Islamic Education*, 5(3): 33-60.

Received: 2020/06/18

Accepted: 2020/11/30

1. A Ph.D. Student in Educational Management, the Faculty of Educational Sciences and Psychology, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran.
E-mail: somayyeh_bahramian@yahoo.com. 0000-0002-9940-4632
2. **Corresponding Author:** Associate Professor in Educational Management, the Faculty of Educational Sciences and Psychology, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran.
E-mail: Nadi2248@yahoo.com. 0000-0002-1578-0893
3. Associate Professor in Educational Management, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran.
E-mail: Faribakarimi2005@yahoo.com. 0000-0002-8594-3790

پژوهشگاه مطالعات
آموزش و پرورش

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش
و برنامه‌ریزی آموزشی

پژوهشگاه
تعلیم و تربیت

شناسایی مؤلفه‌های مدرسه شاد در نظام آموزش ابتدایی ایران بر مبنای فرهنگ ایرانی-اسلامی

فریبا کریمی***

محمدعلی نادی**

سمیه بهرامیان*

چکیده

- هدف: پژوهش حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های مدرسه شاد در نظام آموزش ابتدایی ایران به انجام رسیده است.
- روش: این پژوهش با استفاده از رویکرد ترکیبی پژوهش، راهبرد اکتشافی - متوالی و مدل تدوین ابزار به انجام رسید. در مرحله کیفی پژوهش از روش تحلیل مضمون استقرایی و در مرحله کمی از روش پیمایش استفاده شد. حوزه پژوهش در مرحله کیفی منابع و متون ایرانی - اسلامی مرتبط با موضوع شادی و در مرحله کمی جامعه آماری پژوهش کلیه مدیران مدارس دوره ابتدایی کشور در زمان مطالعه بودند. شیوه نمونه‌گیری در مرحله کیفی پژوهش هدفمند و در مرحله کمی احتمالی (خوشه‌ای چندمرحله‌ای) است. ابزار گردآوری داده‌ها در مرحله کیفی پژوهش یادداشت‌برداری (چک لیست) و در مرحله کمی پژوهش پرسش‌نامه بوده است.
- یافته‌ها: بر اساس نتایج مرحله کیفی پژوهش شادی ایرانی - اسلامی پیرامون سه مضمون فراگیر شادی درونی (بینش معطوف به شادی، منش معطوف به شادی و پویش معطوف به شادی)، زیست معطوف به شادی (زیست‌جهان شاد، بهزیستن معنوی و مادی) و کنش‌های معطوف به شادی (کنش‌های مناسکی، عاطفی و اجتماعی معطوف به شادی) شکل گرفته است.
- نتیجه‌گیری: نتایج مرحله کمی پژوهش بیانگر این است که نقش مؤلفه‌های شادی ایرانی - اسلامی در تحقق مدرسه شاد از نظر جامعه آماری پژوهش بالاتر از حد متوسط برآورد شده است و مؤلفه‌های مدرسه شاد از اعتبار مطلوبی برخوردار هستند.

واژگان کلیدی: شادی، مدرسه شاد، آموزش ابتدایی، فرهنگ ایرانی - اسلامی.

□ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۱۰

□ تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۲۹

* دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
Email: somayyeh_bahramian@yahoo.com ID 0000-0002-9940-4632

** نویسنده مسئول: دانشیار مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
Email: Nadi2248@yahoo.com ID 0000-0002-1578-0893

*** دانشیار مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.
Email: Faribakarimi2005@yahoo.com ID 0000-0002-8594-3790

تعلیم و تربیت یکی از ضرورت‌های اساسی زندگی انسان‌ها برای قرار گرفتن آنها در مسیر صحیح و مطلوب زندگی است. مدرسه به‌عنوان نهاد اصلی آموزش رسمی و رکن اصلی بقای تعلیم و تربیت محسوب می‌شود و رویکرد غالب در نظام تعلیم و تربیت در دوران معاصر آموزش مهارت‌های زندگی و شور و شوق زندگی در کنار آموزش رسمی است. به عبارت دیگر می‌توان گفت در دنیای معاصر آموزش تنها کارکرد مدرسه نیست بلکه مدرسه [بالاخص در دوره ابتدایی] به دلیل قرار داشتن دانش‌آموزان در مرحله حساس و تأثیرگذار شکل‌گیری شخصیت، در کنار آموزش رسمی برای تربیت مطلوب و مؤثر آنها کارکردهای متعدد و متنوع دیگری نیز بر عهده دارد. یکی از اصول و مؤلفه‌های بنیادین مورد توجه و تأکید صاحب‌نظران حوزه تعلیم و تربیت در دوره ابتدایی که نقش برجسته‌ای در زندگی دانش‌آموزان در آینده بازی می‌کند موضوع شادی و نشاط در مدارس است.

در خصوص اهمیت شادی در بحث آموزش و تعلیم و تربیت نودینگز^۱ معتقد است که شادکامی باید به‌عنوان هدف اصلی آموزش و پرورش مطرح باشد. از نظر وی خوب بودن آموزش زمانی محقق می‌شود که به ارتقاء قابل ملاحظه شادکامی فرد و جامعه کمک کند (Warnick, 2009 نقل شده از دهقانی، دیالمه و خوش‌صفت، ۱۳۹۷). مدرسه بانشاط موجب باروری جسم و اندیشه کودکان و دانش‌آموزان می‌شود. انسان شاداب، پویا و پرتحرک به زندگی امیدوار است و برای رسیدن به اهداف خود سرسختانه تلاش می‌کند (نیازآذری، ۱۳۹۲). در نتیجه تردیدی در این نیست که برای قرار گرفتن در مسیر توسعه مطلوب و پایدار یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها، نظام آموزشی و توجه به مجموعه‌ای از سیاست‌گذاری‌ها و اقدامات در آموزش و پرورش [بالاخص دوره ابتدایی به‌عنوان بنیادین‌ترین و تأثیرگذارترین دوره آموزشی] است. از جمله این اقدامات توجه به موضوع شادی و ایجاد مدارس شاد به‌عنوان یکی از الزامات دنیای مدرن و عامل مؤثر بر تربیت سرمایه‌های انسانی کارآمد در فرایند شکل‌گیری توسعه انسانی است.

بنابراین مسئله مهم در نظام آموزش و پرورش این است که کودکان چقدر در این نظام‌های آموزشی احساس خوشحالی و شادی می‌کنند. پاسخ به این سؤال، اهمیت رابطه بین شادی و کیفیت مدرسه را نشان می‌دهد. طبق گزارش شادی جهانی در سال ۲۰۱۵

مدارسی که شادی در آن‌ها در اولویت قرار داشته است، نتایج و دستاوردهای آموزشی و اجتماعی بیشتری برای دانش‌آموزان داشته‌اند (Helliwell; Huang & Wang, 2015). آنچه در وضعیت کنونی در مدارس وجود دارد، اهمیت ارزیابی‌های استاندارد به جای ارزیابی رشد فکری دانش‌آموزان است. در واقع، همیشه ارزیابی‌های استاندارد در اولویت قرار داشته است. در حالی که برای دستیابی به یک مدرسه شاد ضرورت دارد که از تمرکز روی تدریس و آزمون‌های استاندارد گذشته و در عوض کیفیت را فراتر از زمینه‌های دروس آموزشی تعریف کرد. این امر می‌تواند تنوع استعدادها، مهارت‌ها و قابلیت‌های بی‌نظیر دانش‌آموزان را شکوفا نماید (Anderson; Coates; Gearin & Zhao, 2015). به علاوه، این امر می‌تواند با تقویت شادی در دانش‌آموزان، از آنان نیروهایی انسانی برای کمک به جوامع صلح‌آمیزتر، عادلانه‌تر، پایدارتر و در نهایت شادتر بسازد. این عوامل، نشان‌دهنده‌ی نیاز روزافزون مدارس برای تبدیل شدن به فضاهایی شاد برای آموزش هستند (Kim, 2016). اهداف فوق در راستای دستورالعمل‌های سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو) است که در یادگیری مدارس بر حوزه‌های عاطفی و اجتماعی با هدف ارتقاء صلح از طریق آموزش تأکید می‌کند.

با مرور مبانی نظری مرتبط با مدرسه شاد می‌توان گفت مدرسه شاد با تأکید بر ارزش‌ها، نقاط قوت و توانمندی‌هایی که باعث افزایش شادی در یادگیرندگان می‌شود، از انواع استعدادها و ایده‌های مبتکرانه استقبال می‌کند و از نظام‌های آموزشی می‌خواهد تا در معیارهای سنتی خود تجدیدنظر کنند. در واقع، آنچه در مدارس شاد مورد تأکید قرار می‌گیرد فرم‌هایی از نوآوری و ایده‌های مبتکرانه برای توسعه نظام یادگیری دانش‌آموزان است. این مسئله در نهایت می‌تواند وارد فضای اجتماعی گسترده‌تر شده و توسعه اجتماعی پایدار را به دنبال داشته باشد (Sherb, 2013; Suldo, 2016). از نظر کیم مدرسه شاد فضایی آموزشی است که در آن دانش‌آموزان مهارت‌های لازم برای زندگی اجتماعی شاد و سالم را به صورت مشارکتی و گروهی یاد گرفته و با فراگیری مدارای اجتماعی، خود را مهیای حضور در عرصه اجتماعی می‌کنند (Kim, 2016). کیم با بهره‌گیری از آموزه‌های سازمان یونسکو برای شادی در مدارس و نظام آموزشی، مدرسه شاد را نظامی قلمداد می‌کند که از سه بخش اصلی تشکیل شده است: یادگیریِ «بودن»، روان‌شناسی مثبت‌گرا و یادگیری با هم زندگی کردن. در

یادگیری «بودن» بر این مسئله تأکید می‌شود که هدف در مدرسه شاد و فرآیندهای آموزشی آن باید این موضوع باشد که دانش‌آموزان مهارت‌های لازم برای زندگی شاد و سالم در آینده را تمرین کرده و یاد بگیرند. در واقع، «بودن» در اینجا به منزله شکل‌دهی به نوعی وجود انسانی، سالم، شاد و خلاق در مدرسه است که در اجتماع گسترده‌تر نیز بتواند زندگی کند. «یادگیری زندگی کردن با هم» این موضوع را مدنظر قرار می‌دهد که در مدرسه شاد باید همه مسائل از جمله یادگیری به‌صورت گروهی و مشارکتی صورت بگیرد تا دانش‌آموزان همزیستی با یکدیگر و مدارای اجتماعی را یاد بگیرند (Kim, 2016). مدارسی که شادی در آن‌ها در اولویت قرار دارد، نتایج و دستاوردهای آموزشی و اجتماعی بیشتری برای دانش‌آموزان داشته‌اند (Helliwell et al, 2015). این در حالی است که نتایج برخی از پژوهش‌ها در ایران مدارس را برای دانش‌آموزان محیطی ملال‌آور و کسالت‌بار توصیف می‌کنند (اکبرپوران، ۱۳۹۲) و برخی از پژوهش‌ها نیز از شیوع افسردگی در مدارس خبر می‌دهند (محمودنیا، رستگاریور و جوکار، ۱۳۹۰). همچنین مفهوم شادی از پنهان‌ترین و مبهم‌ترین کلمات به کار رفته در نهاد آموزش و پرورش است. کمتر سندی یافت می‌شود که نمای روشنی از مفهوم شادی و جایگاه آن ارائه دهد. به عبارت دیگر زمانی که در نهاد آموزش و پرورش به ایجاد شادی و نشاط در مدارس اشاره می‌شود، معنای واضح و مشترکی بین تولیدکنندگان این پیام و مخاطبان‌شان وجود ندارد (هاشمی، رضایی و اکبرپوران، ۱۳۹۵). بنابراین می‌توان گفت این موضوع دلالت بر این دارد که در نظام آموزش و پرورش ایران برنامه مشخص و مدونی برای شادی و ایجاد مدارس شاد وجود ندارد. البته قابل ذکر است که در «سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» به‌عنوان سند مادر نظام آموزشی «ایجاد شادی و نشاط در مدارس» و «تربیت انسان‌های بانشاط» از اهداف نظام آموزشی معرفی شده است و در سالیان اخیر شادی و مدارس شاد به‌عنوان یکی از دغدغه‌های اصلی نظام آموزشی مطرح و مورد توجه قرار گرفته است. به عبارت دیگر سند تحول بنیادین در گزاره شماره ده بیانیه ارزش‌ها، نشاط را به‌عنوان یکی از گزاره‌های ارزشی نظام تعلیم و تربیت معرفی می‌کند. همچنین در فصل پنجم این سند، تربیت انسان سالم و بانشاط به‌عنوان یکی از اهداف کلان تعلیم و تربیت مطرح شده است. با این حال هنوز الگوی مشخص و مدونی در خصوص مدارس شاد در نظام آموزش و پرورش

ایران بر مبنای فرهنگ غالب در جامعه ایران [فرهنگ ایرانی- اسلامی] ساماندهی و صورت‌بندی نشده است.

مروری بر پژوهش‌های انجام شده در ایران در رابطه با مدرسه شاد نشان‌دهنده این است که پژوهش‌های متعددی توسط پژوهشگران مختلف در خصوص مدرسه شاد به انجام رسیده است. فاضلیان و عظیمی (۱۳۹۳) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافته‌اند که از نظر معلمان استانداردهای مربوط به رنگ و امکانات آموزشی مدارس تأثیر مطلوبی در شادابی معلمان و دانش‌آموزان دارند و برعکس، استانداردهای طراحی فضاهای فیزیکی و بهداشت مدارس باعث کاهش شادابی آن‌ها در مدرسه می‌گردند. نتایج پژوهش‌های هشمی و همکاران (۱۳۹۵) بیانگر این است که ساختار معنایی حاکم بر نظام آموزشی ایران سه معنا از شادی را نشان می‌دهد. علاوه بر معنای مسلط و اصلی که شادی را یکی از عواطف بشری تعریف می‌کند و معتقد است شادی می‌تواند وسیله‌ای برای نیل به کمال یا مانعی بر سر راه آن باشد، با دو معنای موقت نیز مواجه هستیم که یکی ناظر به تحرک و فعالیت‌های جسمانی و دیگری ناظر بر ویژگی‌های مکانی مدرسه است. هر سه معنا موقت و ناپایدارند. نتیجه آنکه، ساختار معنایی یکسانی در سپهر دستگاه آموزش و پرورش ایران از شادی تثبیت نشده است. رستمی‌نسب، علوی و کریمی (۱۳۹۶) در پژوهش خود به این نتیجه دست یافته‌اند که آموزش شادی متناسب با رویکرد اسلامی با تأکید بر بهره‌گیری از لذایذ حلال دنیوی، صبر و توکل تأثیر معناداری بر افزایش بهزیستی روان‌شناختی دانش‌آموزان دارد. نتایج پژوهش دهقانی و همکاران (۱۳۹۷) بیانگر این است که اهداف برنامه درسی مدرسه شاد، ناظر بر جنبه‌های سه‌گانه «شناختی»، «نگرشی» و «توانشی» است. اکبرپوران و رضایی (۱۳۹۷) در پژوهش خود این نتیجه دست یافته‌اند که در ساختار معنایی نظام آموزشی، شادی یکی از عواطف خنثی بشری است که در نتیجه انتخاب انسان می‌تواند وسیله‌ای برای نیل به کمال و یا مانعی بر سر راه آن باشد. نتیجه پژوهش یوسف‌زاده، یوسف‌زاده و تاشک (۱۳۹۷) نشان‌دهنده این است که آموزش مهارت‌های معنوی بر افزایش شادکامی دانش‌آموزان مؤثر است.

بنابراین در جمع‌بندی پژوهش‌های پیشین باید گفت این پژوهش‌ها بیشتر به مسئله شادی و شادکامی در مدارس و عوامل مؤثر بر آن پرداخته‌اند و پژوهش‌های اندکی

در زمینه شناسایی مؤلفه‌های مدرسه انجام شده و تدوین الگوی مدرسه شاد صورت گرفته است. دهقانی و همکاران (۱۳۹۷) در این زمینه استثناء است و الگویی از مدرسه شاد در ایران ارائه داده است. مسئله قابل بحث در این پژوهش این است که الگوی موردنظر وی تأکید اصلی را بر برنامه‌ریزی درسی گذاشته است و دیگر ساختارهای دخیل در این زمینه را مورد توجه قرار نداده است. در مورد پژوهش‌های خارجی نیز همین مسئله تا حدودی صادق است. بیشتر مطالعات مورد بررسی، عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار در ایجاد شادی در مدارس را مورد بررسی قرار داده‌اند. الگوهای موجود (برای مثال: Kim, 2016) عموماً بر مبنای مؤلفه‌های فرهنگ غرب شکل گرفته و کارایی لازم و مؤثر را برای نظام آموزشی ایران ندارند. دلیل اصلی این مسئله تفاوت‌های فرهنگی بین فرهنگ ایرانی- اسلامی و فرهنگ غربی و تلقی متفاوت و تا حدودی متضاد این فرهنگ‌ها از مسئله شادی است.

شادی و نشاط به‌عنوان ضرورت فطری انسان‌ها و یکی از الزامات اصلی زندگی در فرهنگ ایرانی- اسلامی همواره مورد توجه بوده و زیست شاد جزء لاینفک این فرهنگ محسوب می‌شود. در ایران باستان شادی به مثابه الگوی فرهنگی غالب نیایش‌های دینی و از اینرو مهم‌ترین بخش زندگی بود (عروج‌نیا، ۱۳۹۲). به عبارت دیگر شادی در فرهنگ ایرانی از دیرباز مورد توجه بوده و در فرآیندی تاریخی تبدیل به یکی از انگاره‌های اصلی این فرهنگ شده است (آموزگار، ۱۳۸۰). از سوی دیگر در فرهنگ قرآن شالوده انسان بر شادی بنا شده و خدا انسان را موجودی شاد و بانشاط آفریده و همواره از او خواسته این بنیان نهاده در وجود خود را نگه دارد (پرچم و رجایی، ۱۳۹۴). در این خصوص امام علی (ع) می‌فرماید: «السرور یبسط النفس و یشیر النشاط؛ شادی باعث انبساط روح و ایجاد وجود و نشاط می‌شود» (محمدری شهری، ۱۳۹۱). و نیز در روایتی دیگر از امام صادق (ع) آمده است که «أَيُّمَا مُسْلِمًا فَسَرَهُ سَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ» چنانچه روایت به‌صراحت اشاره می‌کند، شاد کردن مؤمنان و مسلمانان، هم‌تراز شاد کردن خداوند قرار گرفته است (زینی ملک‌آباد و نیل‌ساز، ۱۳۹۰).

علاوه بر آنچه در خصوص اهمیت شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی ذکر شد. باقری خلیلی (۱۳۸۶) در یک تقسیم‌بندی شادی را در فرهنگ و ادبیات ایرانی به سه ساحت اصلی شادی انفسی (درونی)، شادی آفاقی (بیرونی) و شادی آفاقی- انفسی تقسیم‌بندی

می‌کند. بنا به نظر او ساحت شادی مولوی، اساساً سوژکتیو یا درونی و انفسی است. ساحت شادی سعدی، ابژکتیو یا بیرونی و آفاقی است و حافظ با استخدام متعالیترین محتوا و هنریت‌ترین زبان، میان شادی انفسی مولوی آشتی و پیوند ایجاد می‌کند و کمال انسان را در برقراری اعتدال دینی میان امیال ناسوتی و لاهوتی می‌داند. پسندیده (۱۳۹۷) بر این باور است که شادی در اسلام مبتنی بر «واقعیت‌های توحیدی» است (مبانی) که اگر شناخته شوند و فرد خود را با آن‌ها تنظیم کند (عوامل)، به شادی دست می‌یابد. در توضیح و تبیین این عبارت باید گفت که نظام هستی به معنای عام آن، واقعیت‌هایی دارد که از توحید سرچشمه می‌گیرد و به همین جهت، آن‌ها را «واقعیت‌های توحیدی» نامیدیم. این واقعیت‌ها، مجموعه مبانی‌ای را تشکیل می‌دهند که چون همه آن‌ها بر محور توحید می‌چرخند، می‌توان «مبانی توحیدی» نیز نام نهاد. مبانی توحیدی، چهار گونه‌اند که عبارت‌اند از: خداشناختی؛ جهان‌شناختی؛ انسان‌شناختی؛ دین‌شناختی علت چهارگونه بودن مبانی نیز آن است که شادی، مربوط به «انسان» است. انسان در محیطی به نام «جهان» زندگی می‌کند و برنامه‌ای به نام «دین» دارد. هر کدام از این سه ضلع، ویژگی‌هایی دارند که بدون در نظر گرفتن آن‌ها، نمی‌توان به شادی دست یافت. بنابراین بر اساس آنچه در خصوص شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی مطرح شد شناسایی مؤلفه‌های مدرسه شاد بر مبنای آموزه‌های این فرهنگ به منظور ارائه الگوی مدرسه شاد و رفع کاستی‌های موجود (ضعف کارآمدی الگوهای موجود خارجی، عدم تعریف مؤلفه‌های شادی بر مبنای فرهنگ ایرانی- اسلامی و در نتیجه فقدان الگوی شادی مبتنی بر این فرهنگ) مرتبط با این مدارس در نظام آموزش و پرورش ایران ضرورتی اجتناب‌ناپذیر محسوب می‌شود.

به عبارت دیگر با توجه خلاهای موجود و اثرات و پیامدهای نامطلوبی (از جمله کسالت‌بار شدن فضای آموزش و پرورش برای دانش‌آموزان، افزایش افسردگی در بین آنها، ضعف کارایی دانش‌آموزان و...) که فقدان مدارس شاد به دنبال دارد بنابراین ضرورت دارد که ابتدا مؤلفه‌های شادی با تأکید و تمرکز بر فرهنگ ایرانی- اسلامی شناسایی و در ادامه الگوی مدرسه شاد بر اساس این مؤلفه‌ها به منظور تحقق مدارس شاد صورت‌بندی شود. براین اساس پژوهش حاضر با تمرکز بر منابع و متون ایرانی- اسلامی و بررسی آنها این هدف را دنبال کرده است که مؤلفه‌های مدرسه شاد را در نظام آموزش و پرورش

ابتدایی ایران از طریق مطالعه و واکاوی شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی شناسایی و ارائه کند. از این رو سؤالی که مطرح است این است که:

۱. مؤلفه‌های شادی بر مبنای منابع و متون ایرانی- اسلامی کدام‌اند؟
۲. مدرسه شاد در نظام آموزش ابتدایی ایران دارای چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است؟
۳. آیا مؤلفه‌های مدرسه شاد در نظام آموزش ابتدایی ایران از اعتبار لازم برخوردار است؟

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر از نوع ترکیبی است. در پژوهش با روش ترکیبی پژوهش‌گر پژوهش خود را بر این مفروضه یا پیش‌فرض بنا می‌نهد که گردآوری انواع مختلف داده‌ها (کیفی و کمی) منجر به فهم مسئله پژوهش به بهترین وجه می‌شود (کرسول، ۱۳۹۱: ۴۶). به عبارت دیگر روش پژوهش ترکیبی «نوعی طرح پژوهش است که در آن رویکردهای کیفی و کمی در انواع پرسش‌ها، روش‌های پژوهش، رویه‌های جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و تولید استنتاج‌ها به کار گرفته می‌شود» (تدلی و تشکری، ۱۳۹۵: ۲۲). از آنجایی که رویکرد ترکیبی شامل مجموعه‌ای از طرح‌های پژوهشی است که هر کدام با توجه به مسأله و اهداف پژوهش به نحو مطلوب‌تری می‌توانند پاسخگوی نیازهای پژوهشگران باشند. بر مبنای اهداف مدنظر طرح ترکیبی مورد استفاده در پژوهش حاضر در چارچوب طرح‌های متوالی قرار می‌گیرد و راهبرد پژوهش از نوع اکتشافی- متوالی^۱ است. راهبرد اکتشافی- متوالی شامل گردآوری و تحلیل داده‌های کیفی در مرحله اول و به دنبال آن گردآوری و تحلیل داده‌های کمی در مرحله دوم که خود بر اساس نتایج کیفی مرحله اول بنا نهاده می‌شوند، مشخص می‌گردد (کرسول، ۱۳۹۱: ۳۵۹). راهبرد اکتشافی متوالی دو نوع متداول دارد: مدل تدوین ابزار^۲ و مدل تدوین طبقه‌بندی^۳. مدل مورد استفاده در پژوهش حاضر تدوین ابزار است. پژوهشگران زمانی از این مدل استفاده می‌کنند که با توجه به یافته‌های کیفی، به تدوین و اجرای یک ابزار کمی نیاز دارند. در این پژوهش نیز با استفاده از مدل تدوین ابزار ابتدا به‌منظور طراحی الگوی ایرانی- اسلامی

1. Sequential Exploratory Strategy
2. Instrumental Development Model
3. Taxonomy Development Model

مدرسه شاد و تدوین ابزار مربوط به این الگو از رویکرد کیفی و جهت اعتبارسنجی این الگو از رویکرد کمی پژوهش استفاده شد.

روش مورد استفاده در مرحله کیفی پژوهش تحلیل مضمون است، به‌منظور گردآوری و تحلیل داده‌های مرحله کیفی از روش تحلیل مضمون استقرایی (شبکه مضامین - Attride - Stirling, 2001) استفاده گردید و تکنیک‌های مربوط به این روش (استخراج مضامین پایه، کشف مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر، ترسیم شبکه مضامین) به‌منظور ارائه الگوی ایرانی- اسلامی مدرسه شاد مدنظر و به مرحله اجرا گذاشته شد. با توجه به هدف پژوهش در مرحله کیفی حوزه پژوهش، پژوهش شامل منابع و متون ایرانی و اسلامی بوده است که به نوعی به موضوع شادی پرداخته‌اند.^۱ حجم نمونه مرحله کیفی پژوهش متمرکز بر منابع و متون اصلی ایرانی و اسلامی و محتوای این متون به‌صورت هدفمند و در راستای تکمیل فرایند استخراج و صورت‌بندی مضامین، مطالعه و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفتند. در این مرحله با توجه به ماهیت پژوهش‌های کیفی (کشف ماهیت یک پدیده) و گزینشی بودن راهبرد نمونه‌گیری در راستای کشف پدیده مورد مطالعه از شیوه نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. واحد تحلیل در این منابع و متون سطر و پاراگراف بوده است. برای تحلیل داده‌ها ابتدا متون و منابع ایرانی- اسلامی کدگذاری، مضامین پایه بر مبنای نکات کلیدی مرتبط با موضوع پژوهش استخراج و از تلخیص و ترکیب مضامین پایه مضامین سازمان‌دهنده و در ادامه از طریق ترکیب مضامین سازمان‌دهنده و همچنین کشف اصول حاکم بر متون مورد بررسی مضامین فراگیر مرتبط با پدیده شادی استخراج شد. در نهایت شبکه مضامین مربوط هر یک از این مضامین ترسیم و تفسیر شده‌اند. برای اعتباریابی یافته‌های پژوهش در مرحله کیفی با توجه به ماهیت داده‌های مورد استفاده (منابع و متون مکتوب) از دو روش توصیف غنی و ثبت سوابق ممیزی و کدگذاران مستقل استفاده شد.

۱. منابع و متون ایرانی شامل غزلیات حافظ، رباعیات و اشعار منتسب به او، دیوان اشعار، گلستان و بوستان سعدی، شاهنامه فردوسی، رباعیات و مثنوی‌های رودکی، دیوان شمس و مثنوی مولوی، غزلیات وحشی بافقی، دیوان اشعار صائب تبریزی و دیوان اشعار سلمان ساوجی است. منابع و متون اسلامی شامل قرآن کریم، شرح نهج البلاغه، میزان الحکمه، نهج الفصاحه، غرر الحکم، الحدیث، تفسیر نور الثقلین، بحار الانوار، مستدرک الوسایل، منتخب میزان الحکمه، مجموعه ورام، وسایل الشیعه، الکافی، اصول کافی، مجله قرآن و علم شماره ۷ و دو فصلنامه تخصصی قرآن و علم بوده است.

روش مرحله کمی پژوهش پیمایش است. با توجه به اهداف پژوهش مدیران مدارس دوره ابتدایی آموزش و پرورش کل کشور به عنوان جامعه آماری پژوهش در نظر گرفته شدند. تعداد این افراد در زمان مطالعه شصت و یک هزار و سیصد و چهل و شش (۶۱۳۴۶) نفر بوده است. در این مرحله با توجه به هدف اصلی نمونه گیری [معرف بودن جامعه آماری] از راهبرد نمونه گیری احتمالی (خوشه ای چندمرحله ای) استفاده گردید و با مدنظر قرار دادن مفروضات مربوط به شیوه نمونه گیری احتمالی و همچنین روش های تحلیل آماری در این مرحله و شاخص هایی از جمله سطح اطمینان، توان آزمون و حجم اثر با استفاده از نرم افزار SPSS Sample Power^۱ حجم نمونه آماری پژوهش ۳۰۰ نفر برآورد گردید. برای گردآوری داده ها از ابزار پرسش نامه محقق ساخته استفاده شد. پرسش نامه پژوهش حاضر بر مبنای مضامین فراگیر شناسایی شده در مرحله کیفی پژوهش و با توجه به مضامین سازمان دهنده و پایه مربوط به این مضامین تهیه و تدوین شد. جهت بررسی اعتبار ابزار سنجش در این مرحله از دو روش اعتبار محتوا (اعتبار صوری و نسبت روایی محتوا)^۲، اعتبار سازه^۳ (رویکرد تحلیل عاملی تأییدی)^۴ استفاده شده است. در نهایت اینکه در این مرحله ابتدا با استفاده از شاخص های آمار توصیفی (گرایش مرکزی، پراکندگی و شکل توزیع) مضامین اصلی و فرعی پژوهش توصیف و در ادامه از طریق رویکرد تحلیل عاملی تأییدی و شاخص های مربوط به اعتبار همگرا و ممیز ابتدا ابزار سنجش مضامین فراگیر پژوهش و در نهایت الگوی ایرانی- اسلامی مدرسه شاد اعتبار سنجی شد.

یافته های پژوهش

بر مبنای تحلیل داده های پژوهش در مرحله کیفی مؤلفه های شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی پیرامون سه مضمون فراگیر اصلی و تعدادی مضامین سازمان دهنده و پایه شکل گرفته است.

۱. نرم افزار Sample Power با در نظر گرفتن عوامل تأثیرگذار بر حجم نمونه (سطح اطمینان، توان آزمون، حجم اثر) در موقعیت های مختلف و متناسب با روش های آماری تحلیل داده ها حجم بهینه نمونه را برآورد می کند.

2. Content Validity Ratio (CVR)

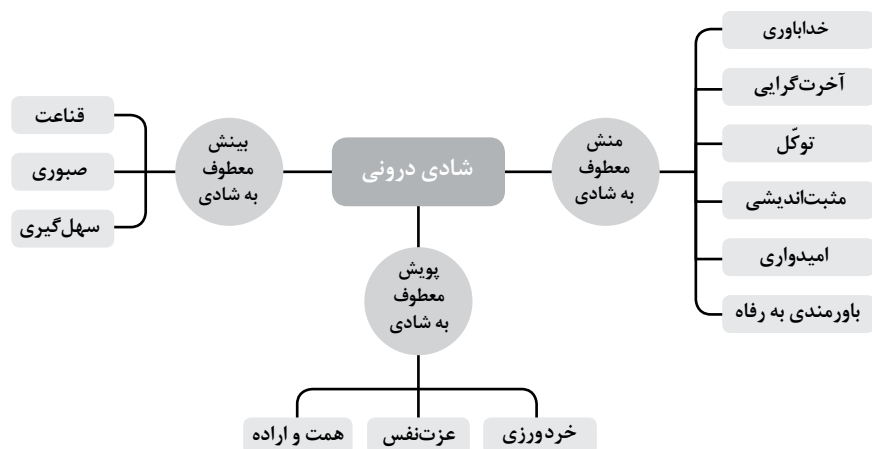
3. Construct validity

4. Confirmatory Factor Analysis

جدول ۱. مضامین شادی ایرانی - اسلامی

مضامین پایه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر	مفهوم
شادی ایرانی - اسلامی	ببینش معطوف به شادی	شادی درونی (انفسی)	◀ خداپاوری (توحید) ◀ آخرت‌گرایی ◀ توکل ◀ مثبت‌اندیشی ◀ امیدواری ◀ باورمندی به رفاه
	منش معطوف به شادی		◀ قناعت ◀ صبوری ◀ سهل‌گیری
	پویش معطوف به شادی		◀ خردورزی ◀ عزت‌نفس ◀ همت و اراده
	ببهبزستن معنوی	زیست معطوف به شادی	◀ زبان ◀ پیوند با طبیعت ◀ موسیقی ◀ جشن و سرور
			◀ معنویت‌گرایی ◀ معنامندی ◀ زیستن در لحظه (زمان حال) ◀ عشق‌ورزی
			◀ محیط زندگی ◀ پوشش ◀ ورزش و تفریح ◀ شاد زیستن
	کنش‌های اجتماعی	کنش‌های شادی	◀ انجام مناسک دینی ◀ شرکت در مراسم شادی‌آفرین ◀ دیدار و زیارت نیکان
			◀ خوشرویی ◀ مهرورزی ◀ شاد کردن دیگران
			◀ عدالت‌خواهی ◀ بخشش

الف. شادی درونی: شادی درونی ناظر بر جنبه درونی و به عبارت دیگر انفسی شادی دارد و مبتنی بر عوامل و مؤلفه‌هایی است که در درون فرد رخ می‌دهد و موجبات آرامش و شادی و نشاط وی را فراهم می‌نماید. بر مبنای تحلیل متون و منابع ایرانی- اسلامی مرتبط با موضوع شادی سه مضمون بینش معطوف به شادی، منش معطوف به شادی و پویش معطوف به شادی در رابطه با مضمون فراگیر شادی درونی شناسایی و ارائه گردید.

شکل ۱. مضمون فراگیر شادی درونی

۱. **بینش معطوف به شادی:** این مضمون دلالت بر جهت‌گیری شناختی و ذهنی افراد نسبت به پدیده شادی و همچنین این موضوع دارد که افراد در سطح ذهنیت و شناخت نسبت به امور مختلف زندگی چه نوع نگرش و جهت‌گیری داشته باشند. به عبارت دیگر می‌توان گفت یکی از وجوه مهم شادی به معنای عام و در اینجا به‌طور خاص و مشخص شادی درونی، بینش معطوف به شادی است که بر جهت‌گیری شناختی و ذهنی افراد نسبت به پدیده‌های فردی و اجتماعی و نحوه پردازش، تعبیر و تفسیر آنها دلالت دارد و منجر به شادی افراد می‌شود.

۲. **منش معطوف به شادی:** این مضمون که بر مبنای تحلیل متون مورد مطالعه در راستای اعمال و مناسکی تعریف می‌شود که نوعی خط‌مشی افراد را در رابطه با زندگی فردی آنها مشخص می‌کند و به نوعی نمایانگر سبک مواجهه افراد با پدیده‌های امور مربوط به زندگی فرد و اجتماعی است.

۳. **پویش معطوف به شادی:** با توجه به تحلیل متون مورد بررسی آنچه در خصوص پویش معطوف به شادی می‌توان گفت این است که پویش نمایانگر

```

graph TD
    A[زیست معطوف به شادی] --- B((بهبود زیستن))
    A --- C((زیست جهان‌شاد))
    A --- D((بهبود زیستن مادی))
    
    B --- B1[معنویت‌گرایی]
    B --- B2[معنامندی]
    B --- B3[زیستن در حال]
    B --- B4[عشق‌ورزی]
    
    C --- C1[زبان]
    C --- C2[پیوند با طبیعت]
    C --- C3[موسیقی]
    C --- C4[جشن و سرور]
    
    D --- D1[شاد زیستن]
    D --- D2[ورزش و تفریح]
    D --- D3[پوشش]
    D --- D4[محیط‌ورزی]

```

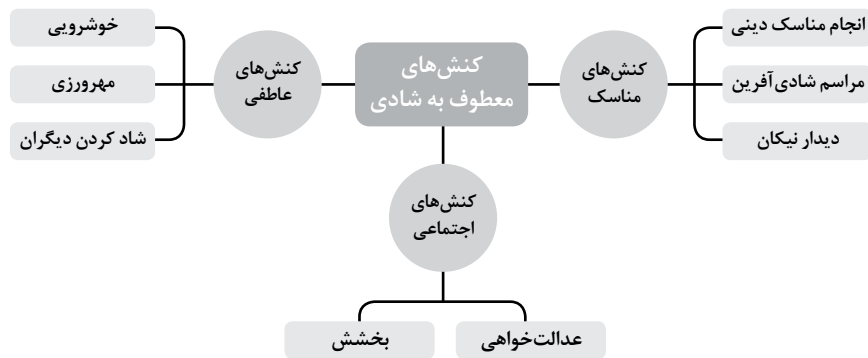
۱. **زیست جهان شاد:** مؤلفه زیست جهان شاد ناظر بر تجربه روزمره یک فرد در شرایط محیطی و اجتماعی مشخصی است که برای وی شادی بخش و نشاط آور است. در این پژوهش زیست جهان شاد بر مبنای مواردی از جمله زبان، پیوند با طبیعت، موسیقی و جشن و سرور تعریف و ساماندهی شده است. می توان گفت زیست جهان شاد نیز تجربه روزمره شادی در قالب فعالیت ها و تجارب شادی- بخشی است که انسان ها تمایل دارند این فعالیت ها و تجارب برای آنها تکرار شود و شادی و نشاط مستمر و مداوم آنها را به همراه داشته باشد.

۲. **بهزیستن معنوی:** یکی از مؤلفه‌های شادی بهزیستن معنوی است، بهزیستن معنوی ناظر بر لذت‌هایی است که فرد در ارتباط با امور غیرمادی و فرامادی

تجربه می‌کند. تمایل به معنویت، معنامندی در زندگی و زیستن در زمان حال ابعاد بهزیستن معنوی هستند و به صورت مستقیم و غیرمستقیم شادی و نشاط افراد را فراهم می‌کنند.

۳. بهزیستن مادی: یکی دیگر مؤلفه‌ها مرتبط با زیست معطوف به شادی بهزیستن مادی است که در تکمیل بعد بهزیستن معنوی مرتبط با امور مادی زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها تعریف می‌شود. این مؤلفه در رابطه با اموری تعریف می‌شود که به نوعی زمینه رفاه، آسایش و آرامش انسان‌ها را برای زیست فراهم می‌کنند.

پ. کنش‌های معطوف به شادی: در راستای مؤلفه‌های شادی درونی و زیست معطوف به شادی یکی دیگر از مؤلفه‌های اصلی مرتبط با شادی کنش‌های معطوف به شادی است، این کنش‌ها مجموعه‌ای از اعمال و رفتارهایی که در ارتباط با دیگران زمینه‌ساز شادی افراد هستند و به نوعی کنش‌های با محوریت شادی تعریف می‌شوند و در سه دسته اصلی کنش‌های مناسکی، عاطفی و اجتماعی معطوف به شادی دسته‌بندی شده‌اند.

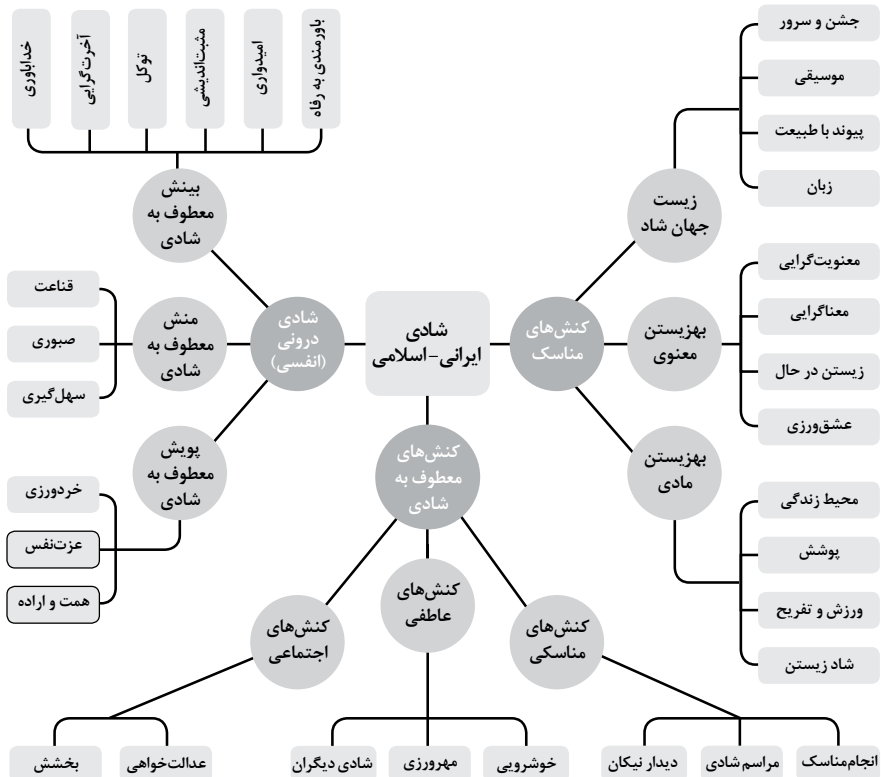

شکل ۳. مضمون فراگیر کنش‌های معطوف به شادی

۱. کنش‌های مناسکی معطوف به شادی: این دسته از کنش‌های معطوف به شادی کنش‌هایی هستند که با محوریت مناسک صورت می‌گیرند. به عبارت دیگر این کنش‌ها در بستر مناسک و بر مبنای اعمالی که در این حوزه قرار می‌گیرند انجام می‌شوند. براین اساس کنش و فعالیت‌هایی که در بستر مناسک مذهبی انجام می‌شوند به عنوان یکی از مؤلفه‌های شادی و نشاط محسوب می‌شوند.

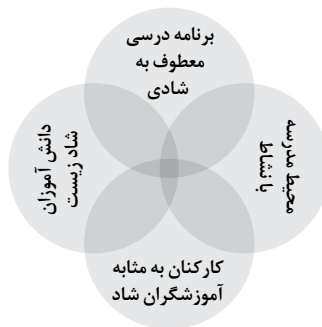
۲. **کنش‌های عاطفی معطوف به شادی:** کنش‌های عاطفی مجموعه اعمال و فعالیت‌هایی است که با محوریت احساسات و عواطف شکل می‌گیرند. این کنش‌ها اعمال و فعالیت‌های شادی‌آفرینی هستند که در تعامل با دیگران با ریشه داشتن در احساسات و بر اساس عواطف تنظیم و انجام می‌شوند. در پژوهش حاضر نیز بر کنش‌هایی با ماهیت عواطف مثبتی از جمله خوشرویی، مهرورزی و شاد کردن دیگران به عنوان عواطف شادی‌بخش تأکید شده است.

۳. **کنش‌های اجتماعی معطوف به شادی:** دسته دیگری از کنش‌های معطوف به شادی که در پژوهش حاضر شناسایی شده‌اند کنش‌هایی است که بیشتر جنبه اجتماعی دارند و به نوعی بعد اجتماعی آنها پررنگ‌تر است. این دسته از کنش‌ها به طور خاص و مشخص در تعامل انسان‌ها با همدیگر و بر مبنای اعمال و فعالیت‌های اجتماعی تعریف می‌شوند.

شکل ۴. مؤلفه‌های شادی ایرانی - اسلامی

در پاسخ به این پرسش که مدرسه شاد بر مبنای مضامین شادی در فرهنگ و ادبیات ایرانی- اسلامی دارای چه مؤلفه‌هایی است؟ باید گفت مؤلفه‌های مدرسه شاد بر مبنای مضامین شادی در فرهنگ و ادبیات ایرانی و همچنین آموزه‌های اسلامی مستلزم توجه به ارکان و مؤلفه‌های مدرسه است. ارکان و مؤلفه‌های مدرسه را می‌توان در چهار دسته اصلی شامل برنامه درسی مدارس، محیط مدارس، کارکنان (اجرایی و آموزشی) و دانش‌آموزان دسته‌بندی کرد^۱، بنابراین ارائه هر گونه سیاست و برنامه‌ای در مدارس باید ناظر بر همه این مؤلفه‌ها در یک کلیت منسجم و یکپارچه باشد. مؤلفه‌های شادی نیز از این قاعده مستثنی نیست، به عبارت دیگر به‌منظور تدوین مؤلفه‌های مدرسه شاد بر مبنای مضامین مذکور ضرورت دارد مضامین شادی در راستای مؤلفه‌ها و ارکان مدرسه شامل برنامه درسی مدارس، محیط مدرسه، کارکنان مدرسه (اجرایی و آموزشی) و دانش‌آموزان مدنظر و مورد توجه قرار گیرد. براین اساس بر مبنای مضامین مرتبط با شادی در ادبیات و فرهنگ ایرانی- اسلامی مدرسه شاد مدرسه‌ای است که برنامه درسی آن مبتنی بر مؤلفه‌های شادی ایرانی- اسلامی طراحی و بازنگری شود، در طراحی، معماری، رنگ‌آمیزی و نقاشی محیط مدرسه و همچنین تجهیزات آن عناصر شادی‌آفرین مدنظر قرار گیرد، کادر اجرایی و آموزشی این مدارس شادی و شاد زیستن را به دانش‌آموزان می‌آموزند و در نهایت دانش‌آموزان مدرسه شاد، شادی را در این مدرسه فراگرفته و بر مبنای مؤلفه‌ها و عناصر آن زیست می‌کنند.

شکل ۵. مؤلفه‌های مدرسه شاد

۱. مبنای دسته‌بندی ارکان مدرسه به برنامه درسی، محیط مدرسه، کارکنان و دانش‌آموزان پژوهش‌های پیشین و همچنین مؤلفه‌های شادی در مرحله کیفی پژوهش بوده است. به عبارت دیگر ضمن اینکه ارکان اصلی مدرسه با توجه به پژوهش‌های پیشین (فاضلیان و عظیمی، ۱۳۹۳؛ نیستانی، اسماعیلی‌نژاد و سلیمان‌پور، ۱۳۹۶؛ دهقانی و همکاران، ۱۳۹۷) مشخص شد به‌منظور اینکه بتوان مؤلفه‌های شادی استخراج شده در مرحله کیفی را به‌صورت دقیق به مرحله اجرا گذاشت اجزا و عناصری از مدرسه مدنظر قرار گرفت که در رابطه با آنها امکان پیاده‌سازی مؤلفه‌های شادی وجود داشته باشد.

یافته‌های مرحله کمی پژوهش

این بخش به یافته‌های مرحله کمی پژوهش اختصاص دارد. ابتدا مؤلفه‌های شادی با استفاده از شاخص‌های آمار توصیفی (گرایش مرکزی، پراکندگی و شکل توزیع) توصیف و در نهایت به‌عنوان هدف اصلی این بخش با استفاده از شاخص‌های مربوط به اعتبار و پایایی الگوی مدرسه شاد ایرانی - اسلامی برآزش شده است.

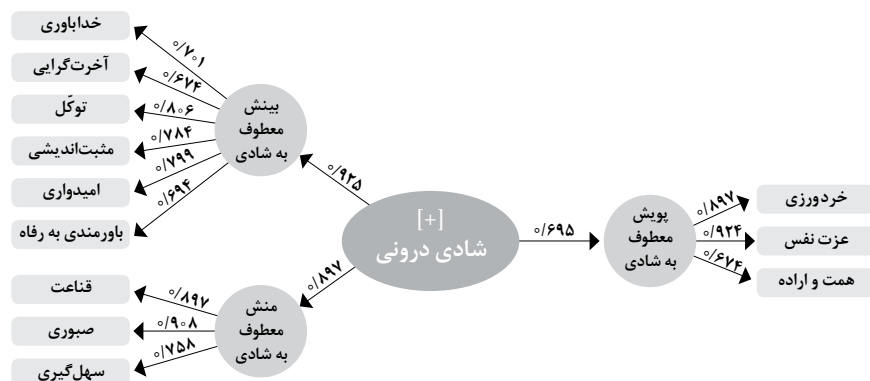
جدول ۲. توصیف متغیرهای اصلی پژوهش

شاخص					ابعاد	متغیر
کشدگی	کجی	واریانس	انحراف معیار	میانگین		
۰/۳۴	-۰/۹۶	۰/۲۵	۰/۵۰	۴/۴۷	بینش معطوف به شادی	شادی درونی
۰/۳۶	-۱/۰۵	۰/۳۱	۰/۵۵	۴/۴۸	منش معطوف به شادی	
۰/۵۷	-۱	۰/۳۴	۰/۵۸	۴/۳۷	پویش معطوف به شادی	
۰/۵۸	-۰/۹۴	۰/۲۵	۰/۵۰	۴/۴۳	زیست‌جهان شاد	زیست معطوف به شادی
۱/۱۲	-۱/۲۴	۰/۲۷	۰/۵۲	۴/۴۴	بهبزستن معنوی	
۱/۴۰	-۱/۲۴	۰/۳۰	۰/۵۵	۴/۵۷	بهبزستن مادی	
۰/۲۰	-۱/۰۵	۰/۳۴	۰/۵۸	۴/۳۷	کنش‌های مناسبی	کنش‌های معطوف به شادی
۱/۱۶	-۱/۱۲	۰/۲۷	۰/۵۲	۴/۵۰	کنش‌های عاطفی	
۰/۶۸	-۱/۲۱	۰/۳۳	۰/۵۸	۴/۴۴	کنش‌های اجتماعی	

مقادیر برآورد شده در جدول بالا نشان‌دهنده این است که میانگین ابعاد همه متغیرهای پژوهش در بین نمونه آماری پژوهش بالاتر از حد متوسط (۳) است. بنابراین می‌توان گفت از نظر نمونه آماری پژوهش مؤلفه‌های مرتبط با شادی ایرانی - اسلامی از اهمیت بالایی در جهت تحقق مدرسه شاد برخوردار هستند.

در ادامه با استفاده از رویکرد تحلیل عاملی تأییدی مؤلفه‌های شادی ایرانی- اسلامی که بر مبنای ارکان مدرسه مورد سنجش قرار گرفتند اعتبارسنجی شده است.

الف. شادی درونی: مدل عاملی متغیر «شادی درونی» به صورت مدل عاملی سلسه مراتبی (مرتبه دوم) تدوین گردید، برآوردهای مربوط به این مدل شامل شاخص‌های اعتبار و پایایی و بارهای عاملی ابعاد و مؤلفه‌ها در شکل و جداول زیر گزارش می‌شود:

شکل ۶. مدل عاملی مرتبه دوم متغیر شادی درونی

جدول ۳. شاخص‌های ارزیابی اعتبار و پایایی ابزار سنجش متغیر شادی درونی

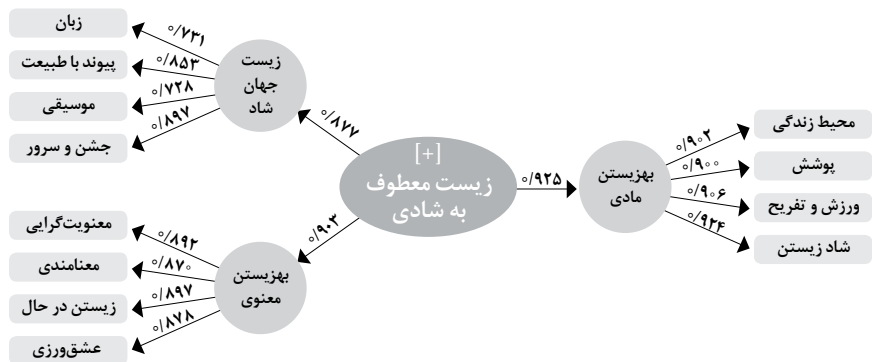
پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	اعتبار ممیز			اعتبار همگرا	ابعاد
		خصیصه متفاوت - خصیصه یکسان	فورنل و لارکر	بارهای عاملی متقاطع	متوسط واریانس استخراج شده	
۰/۸۸	۰/۸۴	تأیید			۰/۵۵	بینش معطوف به شادی
۰/۸۹	۰/۸۲				۰/۷۳	منش معطوف به شادی
۰/۸۷	۰/۷۸				۰/۷۰	پویش معطوف به شادی

بر حسب مقادیر جدول بالا:

۱. شاخص‌های اعتبار همگرا و ممیز دلالت بر مطلوبیت اعتبار همگرا و ممیز متغیر «شادی درونی» دارند.

۲. مقادیر ضریب آلفای کرونباخ و قابلیت اعتماد ترکیبی گویای دقت اندازه‌گیری ابزار سنجش ابعاد مربوط به این متغیر و به عبارت دیگر پایا بودن ابزار سنجش این ابعاد است.

ب. زیست معطوف به شادی: مدل عاملی متغیر «زیست جهان شاد» به صورت مدل عاملی سلسله‌مراتبی (مرتبه دوم) تدوین گردید، برآوردهای مربوط به این مدل شامل شاخص‌های اعتبار و پایایی و بارهای عاملی ابعاد و مؤلفه‌ها در شکل و جداول زیر گزارش می‌شود:

شکل ۷. مدل عاملی مرتبه دوم متغیر زیست معطوف به شادی

جدول ۳. شاخص‌های ارزیابی اعتبار و پایایی ابزار سنجش متغیر زیست معطوف به شادی

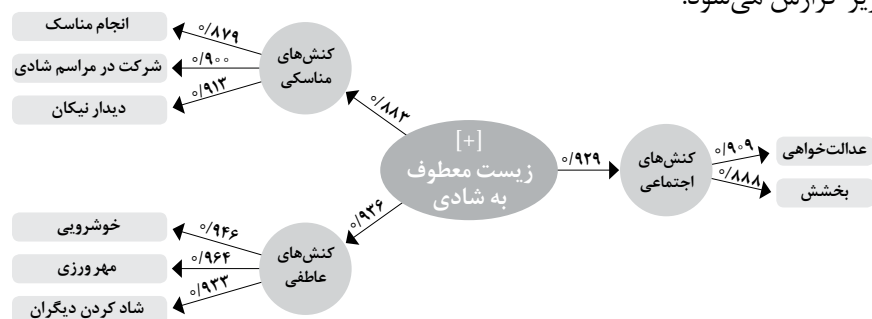
پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	اعتبار ممیز			اعتبار همگرا	ابعاد
		خصیصه متفاوت - خصیصه یکسان	فورنل و لارکر	بارهای عاملی متقاطع	متوسط واریانس استخراج شده	
۰/۶۵	۰/۶۵	تأیید			۰/۶۵	زیست جهان شاد
۰/۷۹	۰/۷۹				۰/۷۹	بهزیستن معنوی
۰/۸۲	۰/۸۲				۰/۸۲	بهزیستن مادی

بر حسب مقادیر جدول بالا: الف. شاخص‌های اعتبار همگرا و ممیز دلالت بر مطلوبیت اعتبار همگرا و ممیز متغیر «زیست معطوف به شادی» دارند. ب. مقادیر ضریب آلفای

کرونباخ و قابلیت اعتماد ترکیبی گویای دقت اندازه گیری ابزار سنجش ابعاد مربوط به این متغیر و به عبارت دیگر پایا بودن ابزار سنجش این ابعاد است.

پ. کنش های معطوف به شادی: مدل عاملی متغیر «کنش های معطوف به شادی»

به صورت مدل عاملی سلسه مراتبی (مرتبه دوم) تدوین گردید، برآوردهای مربوط به این مدل شامل شاخص های اعتبار و پایایی و بارهای عاملی ابعاد و مؤلفه ها در شکل و جداول زیر گزارش می شود:

شکل ۸. مدل عاملی مرتبه دوم متغیر کنش های معطوف به شادی

جدول ۴. شاخص های ارزیابی اعتبار و پایایی ابزار سنجش متغیر کنش های معطوف به شادی

پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	اعتبار ممیز			اعتبار همگرا	ابعاد
		خصیصه متفاوت - خصیصه یکسان	فورنل و لاکر	بارهای عاملی متقاطع	متوسط واریانس استخراج شده	
۰/۸۸	۰/۸۶	تأیید			۰/۸۰	کنش های مناسکی
۰/۸۹	۰/۸۴				۰/۷۹	کنش های عاطفی
۰/۸۰	۰/۷۶				۰/۸۱	کنش های اجتماعی

بر حسب مقادیر جدول بالا:

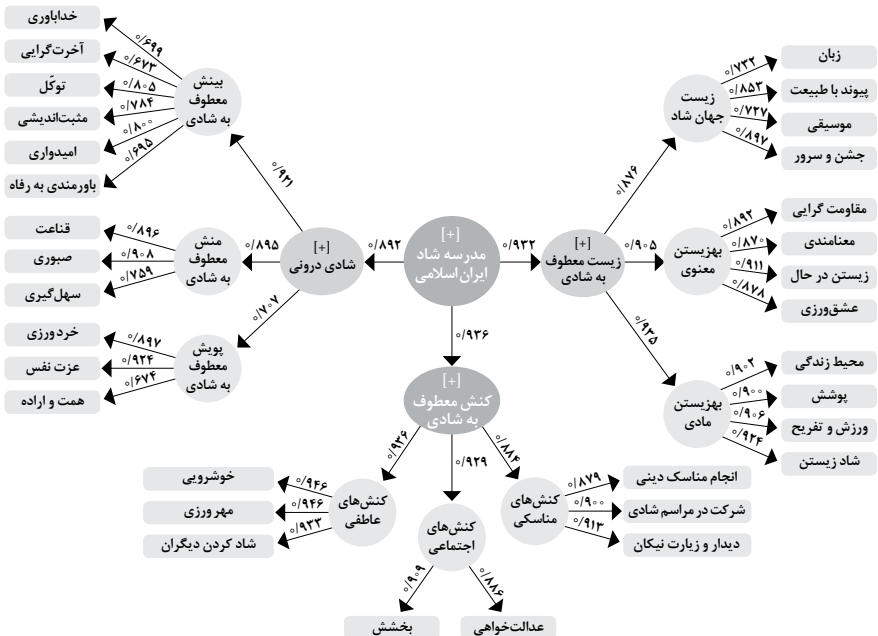
۱. شاخص های اعتبار همگرا و ممیز دلالت بر مطلوبیت اعتبار همگرا و ممیز متغیر

«کنش های معطوف به شادی» دارند.

۲. مقادیر ضریب آلفای کرونباخ و قابلیت اعتماد ترکیبی گویای دقت اندازه گیری ابزار

سنجش ابعاد مربوط به این متغیر و به عبارت دیگر پایا بودن ابزار سنجش این ابعاد است.

شادی ایرانی- اسلامی: مدل عاملی مفهوم «شادی ایرانی- اسلامی» به صورت مدل عاملی سلسه‌مراتبی (مرتبه دوم) تدوین گردید، برآوردهای مربوط به این مدل شامل شاخص‌های اعتبار و پایایی و بارهای عاملی ابعاد و مؤلفه‌ها در شکل و جداول زیر گزارش می‌شود:

شکل ۹. مدل عاملی مرتبه سوم الگوی مدرسه شاد ایرانی - اسلامی

جدول ۶. برآورد مقادیر شاخص‌های ارزیابی اعتبار و پایایی

ابزار سنجش مفهوم شادی ایرانی - اسلامی

متغیر	اعتبار همگرا	اعتبار ممیز			آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی
		متوسط واریانس استخراج شده	بارهای عاملی متقاطع	فورنل و لارکر	خصیصه متفاوت - خصیصه یکسان	
کنش‌های مناسکی	۰/۷۱	تأیید				۰/۷۹
کنش‌های عاطفی	۰/۸۰					۰/۹۲
کنش‌های اجتماعی	۰/۸۳					۰/۸۸

بر حسب مقادیر جدول بالا:

۱. شاخص‌های اعتبار همگرا و ممیز دلالت بر مطلوبیت اعتبار همگرا و ممیز مفهوم «شادی ایرانی - اسلامی» دارند.
۲. مقادیر ضریب آلفای کرونباخ و قابلیت اعتماد ترکیبی گویای دقت اندازه‌گیری ابزار سنجش ابعاد مربوط به این متغیر و به عبارت دیگر پایا بودن ابزار سنجش این ابعاد است.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش در نتیجه تلفیق و ترکیب نتایج مربوط به شادی ایرانی- اسلامی پیرامون سه مضمون فراگیر و تعدادی مضامین سازمان‌دهنده (نه مضمون) و پایه (سی و دو مضمون) شامل شادی درونی- انفسی (بینش معطوف به شادی، منش معطوف به شادی و پویش مطوف به شادی)، زیست معطوف به شادی (زیست جهان شاد، بهزیستن معنوی، بهزیستن مادی) و کنش‌های معطوف به شادی (کنش‌های مناسکی، کنش‌های عاطفی، کنش‌های اجتماعی) سازماندهی گردید. یافته‌های پژوهش در بخش کیفی همسو است با دسته‌بندی باقری خلیلی (۱۳۸۶) در خصوص تقسیم‌بندی شادی در فرهنگ و ادبیات ایرانی به سه ساحت اصلی شادی انفسی (درونی)، آفاقی (بیرونی) و آفاقی- انفسی و همچنین مبحثی است که پسندیده (۱۳۹۷) در خصوص شکل‌گیری شادی در اسلام مبتنی بر واقعیت‌های توحیدی مطرح می‌کند.

بنابراین بر مبنای یافته‌های مربوط به مرحله کیفی پژوهش می‌توان گفت مؤلفه‌های شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی شامل سه مضمون فراگیر شادی درونی، زیست معطوف به شادی و کنش‌های معطوف به شادی و همچنین مضامین سازمان‌دهنده و پایه مرتبط با این مضامین است که در ارتباط با مؤلفه‌های مدرسه شامل برنامه درسی مدارس، محیط مدارس، کارکنان مدارس (کادر اجرایی و آموزشی) و دانش‌آموزان قابلیت اجرا و پیاده‌سازی دارد. به عبارت دیگر تحقق مدرسه شاد مستلزم برنامه‌ریزی و به‌کارگیری اجزا و عناصر مضامین شادی فرهنگ ایرانی- اسلامی در رابطه با مؤلفه‌های اصلی مدرسه در ساختار نظام آموزش و پرورش است که در قالب چهار مؤلفه اصلی برنامه درسی معطوف به شادی، محیط مدرسه بانشاط، کارکنان به مثابه آموزشگران شادی و دانش‌آموزان شادزیست نمود پیدا می‌کند.

یافته‌های کمی پژوهش بیانگر این است که نخست نمونه آماری پژوهش نقش مؤلفه‌های شادی ایرانی- اسلامی را در تحقق مدرسه شاد بالاتر از حد متوسط ارزیابی کرده‌اند به عبارت دیگر از نظر آنها اجرا و پیاده‌سازی مؤلفه‌های شادی ایرانی- اسلامی در رابطه با ارکان مدرسه شامل برنامه درسی، کارکنان مدرسه، محیط مدرسه و دانش‌آموزان می‌تواند منجر به شکل‌گیری مدرسه شاد در نظام آموزش و پرورش شود. دوم نتایج حاصل از رویکرد تحلیل عاملی و شاخص‌های مربوط به اعتبار همگرا و ممیز بیانگر این است که مدل‌های مربوط به مؤلفه‌های شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی در رابطه با مدرسه شاد از برازش مطلوبی برخوردار هستند. در پاسخ به این سؤال که مدرسه شاد در نظام آموزش ابتدایی ایران دارای چه ابعاد و مؤلفه‌هایی است؟ بر مبنای نتایج مربوط به بخش کیفی پژوهش مؤلفه‌های اصلی مدرسه شاد ایرانی- اسلامی در چند حوزه یا ساحت قابل دسته‌بندی هستند. در یک دسته‌بندی اصلی همان‌گونه که در ادبیات نظری مرتبط با مدرسه شاد نیز بحث شد می‌توان مؤلفه‌های مدرسه شادی ایرانی- اسلامی را در ارتباط با محتواهای آموزشی (برنامه درسی مدارس) افراد (کادر اجرایی و آموزشی مدارس و دانش‌آموزان)، فرایندها (روش‌ها و شیوه‌های تدریس و یادگیری در مدارس)، مکان یا محیط فیزیکی مدرسه (معماری، رنگ و نقاشی) دسته‌بندی کرد و بر مبنای این مؤلفه‌ها چگونگی ارتباط بین آنها را مشخص کرد. در پاسخ به این سؤال که آیا مؤلفه‌های مدرسه شاد از اعتبار لازم برخوردار هستند؟ نتایج مربوط به رویکرد تحلیل عاملی تأییدی و شاخص‌های مربوط به اعتبار همگرا و ممیز دلالت بر این موضوع دارند که مدل‌های عاملی مربوط به این مؤلفه‌ها از برازش مطلوبی برخوردار است. بر این اساس می‌توان گفت نتایج مربوط به مرحله کمی پژوهش نتایج مرحله کیفی را تأیید می‌کنند. به عبارت دیگر داده‌های پژوهش در مرحله کیفی که در بین افراد و کنشگران درگیر با این پدیده (مدیران مدارس ابتدایی) گردآوری شده است به نوعی مطلوبیت این مؤلفه‌ها را برای تحقق مدرسه شاد تأیید می‌کند. در نتیجه این موضوع امکان اجرا و پیاده‌سازی مؤلفه‌های مدرسه شاد ایرانی- اسلامی را یک‌قدم به واقعیت نزدیکتر می‌کند و می‌تواند زمینه‌ای در جهت تدوین الگوی مدرسه شاد در بسترهای متفاوت فراهم نماید.

با توجه به اینکه هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی مؤلفه‌های مدرسه شاد بر مبنای فرهنگ ایرانی- اسلامی است بنابراین طراحی الگوی مدرسه شاد در ابتدای امر مستلزم ارائه

تعریف روشن و شفاف از شادی و نشاط و همچنین توجه به خاستگاه شادی و ارتباط آن با بسترهای تاریخی و فرهنگی افرادی است که در یک جامعه زیست می‌کنند، این قسمت از الگوی مدرسه شاد بنابر آنچه در منابع و متون ایرانی- اسلامی در خصوص شادی ارائه گردید تا حد زیادی از طریق شناسایی مضامین شادی روشن گردیده است، در ادامه به‌منظور تدوین الگوی جامع و دقیق مدرسه شاد و پیاده‌سازی آن در مدارس ضرورت دارد در رابطه با ارکان و مؤلفه‌های مدرسه (برنامه درسی مدارس، محیط مدرسه، کارکنان [اجرایی و آموزشی] و دانش‌آموزان) مجموعه‌ای از اقدامات را مدنظر و به اجرا گذاشت:

با توجه به یافته‌های پژوهش در دو بخش کیفی و کمی به‌منظور طراحی و تدوین برنامه درسی معطوف به شادی بر مبنای مؤلفه‌های شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی ضرورت دارد ابتدا توافقی در بین سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام آموزش و پرورش در خصوص گنجاندن این مؤلفه‌های در برنامه درسی و محتوای آموزشی صورت گیرد و در ادامه کارشناسان حوزه آموزش و پرورش با مدنظر قرار دادن جنبه‌ها و ابعاد شادی ایرانی- اسلامی این موارد را به‌صورت کاملاً هدفمند و با توجه به جنبه‌های شناختی، عاطفی و رفتاری مرتبط با آن در سرفصل‌های درسی دانش‌آموزان به شیوه‌های مختلف و متنوع قرار دهند.

مؤلفه مهم دیگر مدرسه شاد بازطراحی محیط فیزیکی مدارس مبتنی بر عناصر و اجزای شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی است. ایجاد محیط مدرسه شاد و با نشاط مستلزم طراحی و بازطراحی محیط مدارس مبتنی بر معماری شاد و هیجان‌انگیز، رنگ‌آمیزی فضای فیزیکی مدارس با استفاده از رنگ‌های شاد و نشاط‌بخش، استفاده از تجهیزات و امکانات با رنگ‌های متنوع و شاد، زیباسازی مدارس از طریق نقاشی و همچنین نصب تابلوهای مربوط به طبیعت در محیط مدرسه و کاشت گل و گیاه در محیط مدرسه و همچنین قراردادن گلدان‌های گل‌های طبیعی در فضای راهروهای مدارس است.

از دیگر مؤلفه‌های مدرسه شاد کادر اجرایی و آموزشی آموزش‌گر شادی در مدارس است که بر مبنای عناصر شادی در فرهنگ ایرانی- اسلامی ضرورت دارد ابتدا این افراد آموزش‌های لازم را در خصوص محتوای آموزشی و همچنین اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط با مدرسه شاد فراگیرند. در ادامه توانمندی و عملکرد این افراد در خصوص اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های مرتبط با مدرسه شاد به‌صورت مستمر مورد ارزیابی قرار گرفته و مبنای داوری درباره میزان موفقیت آنها در تحقق این سیاست‌ها به نحو مطلوب باشد.

در نهایت اینکه در رابطه با تحقق مهم‌ترین مؤلفه مدرسه شاد یعنی دانش‌آموزان شادزیست باید گفت توجه به مجموعه‌ای متنوع از موضوعات در ساحت‌های متفاوت برای دانش‌آموزان از اهمیت اساسی برخوردار است: نخست اینکه دانش‌آموزان در حوزه‌های شناختی و ذهنی درگیر موضوع شادی و ابعاد شوند، دوم اینکه تکنیک‌ها مرتبط با روان‌شناسی مثبت‌گرا از جمله مثبت‌اندیشی، تقویت عزت‌نفس امیدواری و... به آنها آموزش داده شود. سوم اینکه ارتباط آنها با محیط و طبیعت و اسباب و وسایل شادی‌آفرین و نشاط بخش از جمله موسیقی به صورت مستمر و مداوم برقرار باشد. در نهایت اینکه درگیر در تعاملات و کنش‌های متقابلی از جمله خوشرویی، مهرورزی، شاد کردن دیگران، بخشش و... که معطوف به شادی و نشاط است شوند.

با توجه به این موضوع که پژوهش حاضر متمرکز بر منابع و متون ایرانی- اسلامی ابعاد و مؤلفه‌های شادی را شناسایی نموده است بنابراین به منظور ایجاد و گسترش مدارس شاد و توجه همه‌جانبه به مؤلفه‌های تأثیرگذار در شکل‌گیری این مدارس و اجرای دقیق و صحیح آن و در نتیجه تکمیل پازل مربوط به الگوی مدرسه شاد پیشنهاد می‌شود:

۱. با توجه به این که در پژوهش حاضر صرفاً بر اساس مطالعه و بررسی منابع و متون ایرانی و اسلامی مؤلفه‌های مدرسه شاد ارائه شد، بنابراین ضرورت دارد برای ارائه الگوی جامع و همه‌جانبه مدرسه شاد ایرانی- اسلامی در قالب طرح‌های پژوهشی دانشگاهی و با استفاده از روش‌های میدانی و تجربی دیدگاه افراد درگیر با مدرسه شاد شامل سیاست‌گذاران، مجریان امر آموزش، کادر اجرایی و آموزشی مدارس و همچنین دانش‌آموزان واکاوی و ابعاد و مؤلفه‌های شادی از منظر این افراد نیز شناسایی و در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های مرتبط با مدرسه شاد مدنظر قرار گیرد.

۲. با استفاده از روش پژوهش کیفی و از طریق مصاحبه عمیق با کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه دین و همچنین ادبیات و فرهنگ ایرانی ابعاد و زوایای الگوی ایرانی- اسلامی مدرسه شاد مورد بررسی قرار گیرد و ابعاد و مؤلفه‌های این الگو به صورت دقیق‌تر و جزئی‌تر واکاوی شود. در نتیجه بر مبنای نتایج حاصل شده از این طریق در خصوص این ابعاد و مؤلفه‌ها به منظور اجرا، اجماع و توافق حاصل گردد.

۳. از آنجایی که میزان مطلوبیت یا اعتبار یک الگو و همچنین قدرت تبیین آن مستلزم این است که آزمون زمان را با موفقیت از سر بگذارند، بنابراین ضرورت دارد مؤلفه‌های

شناسایی شده در این پژوهش به منظور آزمون پذیری و در نهایت اجرا در نظام آموزش و پرورش توسط سایر پژوهشگران این حوزه در محیط‌های آموزشی مورد آزمون تجربی قرار گرفته تا از این طریق در خصوص اعتبار و دقت این مؤلفه‌ها و همچنین تعمیم‌پذیری آن به محیط‌های آموزشی داوری دقیق‌تر و جامع‌تری صورت گیرد.

۴. در نهایت اینکه مؤلفه‌های ایرانی- اسلامی مدرسه شاد بخشی از واقعیت مدرسه شاد را پوشش می‌دهد بنابراین پوشش همه واقعیت مدرسه شاد مستلزم واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های این مدرسه در سایر مکاتب و رویکردهای موجود است.

از آنجایی که هر فعالیت پژوهشی با محدودیت‌های مواجه است بنابراین مهم‌ترین محدودیت‌های پژوهش حاضر را می‌توان اینگونه مطرح کرد:

۱. با توجه به تمرکز بخش کیفی بر متون ایرانی- اسلامی مرتبط با شادی الگوی ارائه شده در خصوص مدرسه شاد از جامعیت لازم و کافی برخوردار نیست.

۲. از دیگر محدودیت‌های پژوهش حاضر تأکید و تمرکز بر دوره ابتدایی در نظام آموزش و پرورش ایران است و در خصوص به‌کارگیری آن در سایر دوره‌های آموزشی دچار محدودیت است.

۳. دیگر محدودیت پژوهش حاضر و الگوی ارائه شده برای مدرسه شاد این است که این الگو محدود به بخشی از واقعیت مدرسه شاد است و همه ابعاد و زوایای مدرسه شاد را در برنمی‌گیرد.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول در مدیریت آموزشی است. نویسندگان این مقاله مراتب سپاس و قدردانی صمیمانه خود را از همکاری متخصصین و صاحب نظران عرصه‌های آموزش، روان‌شناسی و ادبیات بویژه سرکار خانم دکتر نرگس سعیدیان، سرکار خانم دکتر ایلناز سجادیان و جناب آقای دکتر عبدالرضا مدرس‌زاده که با نظرات ارزشمند خود زمینه انجام هرچه بهتر این پژوهش را فراهم آوردند، اعلام می‌دارند

- اکبرپوران، سپیده (۱۳۹۲). بررسی تجربه شادی در زندگی روزمره دانش‌آموزی، پایان‌نامه کارشناسی/رشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- اکبرپوران، سپیده؛ رضایی، محمد (۱۳۹۷). مروری بر سیاست شادی / نشاط در مدارس ایران از ایده تا اجرا، فصلنامه علمی-پژوهشی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۴ (۲)، ۱۴۲-۱۲۱. [Doi: 10.22059/ppolicy.2018.67872]
- آموزگار ژاله (۱۳۸۰). تاریخ اساطیری ایران، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- باقری خلیلی، علی اکبر (۱۳۸۶). شادی در فرهنگ و ادب ایرانی، فصلنامه مطالعات ملی، ۸ (۲)، ۸۰-۵۳.
- پرچم، اعظم؛ رجائی، مهدی (۱۳۹۴). سیمای شادی در عهد جدید و نقد آن از چشم‌انداز قرآن کریم، الهیات تطبیقی، ۶ (۱۴)، ۵۶-۳۹.
- پسندیده، عباس (۱۳۹۷). الگوی اسلامی شادی با رویکرد روان‌شناسی مثبت‌گرا، قم: سازمان چاپ و نشر دارالحديث.
- تدلی، چارلز و تشکری، عباس (۱۳۹۵). مبانی پژوهش ترکیبی؛ تلفیق رویکردهای کمی و کیفی، ترجمه عادل آذر و سعید جهانیان، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- دهقانی، مرضیه؛ دیالمه، نیکو و خوش‌صفت، سکینه (۱۳۹۷). تبیین اهداف برنامه درسی «مدرسه شاد» بر اساس آموزه‌های اسلامی، دو فصلنامه علمی-ترویجی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۶ (۱۰)، ۵۶-۵۲.
- رستمی‌نسب، عباسعلی؛ علوی، سیدحمیدرضا و کریمی، منیره (۱۳۹۶). بررسی اثربخشی آموزش شادی با رویکرد اسلامی بر بهزیستی روان‌شناختی و جهت‌گیری مذهبی دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوره دوم شهر کرمان، فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۲ (۴)، ۶۶-۴۷. [Doi: qaiie.2.4.47/10.29252]
- زینی ملک‌آباد، هادی؛ نیل‌ساز، نصرت (۱۳۹۰). جایگاه شادی و نشاط در قرآن و روایات، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۱۱ (۱)، ۶۸-۵۰.
- عروج‌نیا، پروانه (۱۳۹۲). شادی در حکمت قدیم ایران و تأثیر آن در ایران اسلامی، تاریخ و تمدن اسلامی، ۹ (۱)، ۳۹-۲۳.
- فاضلیان، پوران‌دخت؛ عظیمی، صابر (۱۳۹۳). بررسی دیدگاه معلمان در مورد چگونگی شاداب سازی مدارس با توجه به استانداردهای کالبدی طراحی فضاهای آموزشی، پژوهش‌های تربیتی، ۱۱ (۲)، ۶۱-۴۱.
- کرسول، جان دبلیو (۱۳۹۱). طرح پژوهش؛ رویکردهای کیفی، کمی و ترکیبی. ترجمه ع کیانمش و م دانایطوس. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۱). الگوی شادی از نگاه قرآن و حدیث، قم: دارالحديث.
- محمودنیا، علیرضا؛ رستگارپور، حسن؛ جوکار، فرهاد (۱۳۹۰). میزان شیوع افسردگی و تأثیر شناخت درمانی بر کاهش آن در بین دانش‌آموزان، مطالعات روان‌شناسی بالینی، ۲ (۵)، ۲۹-۱.
- نیازآذری، کیومرث (۱۳۹۲). بررسی تأثیر شادابی و نشاط در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه شهرستان ساری، دوفصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی، ۲ (۳)، ۵۷-۳۵.
- نیستانی، فریبا؛ اسماعیلی‌نژاد، بهرنگ و سلیمان‌پور، محبوبه (۱۳۹۶). مطالعه نظری پیرامون مؤلفه‌های ساختاری و محتوایی مدارس بانشاط، پیش در آموزش علوم انسانی، ۲ (۸)، ۱۸-۱.
- هاشمی، سیدضیا؛ رضایی، محمد؛ اکبرپوران، سپیده (۱۳۹۵). از شادی تا نشاط، شادی در ساختار معنایی حاکم بر نظام آموزشی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۹ (۳)، ۲۰۴-۱۸۳. [Doi: 10.22035/IJCR.2016.325]
- یوسف‌زاده، پروین؛ یوسف‌زاده، ناهید و تاشک، ناهید (۱۳۹۷). بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های معنوی (مبتنی بر آموزه قرآن کریم و روایات ائمه (ع)) بر شادکامی و سرمایه روان‌شناختی دانش‌آموزان، فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۳ (۲)، ۱۷۰-۱۴۳. [Doi: qaiie.3.2.143/10.29252]

REFERENCES

- Anderson, R. C., Coates, K., Gearin, B., & Zhao, Y. (2015). *Counting what counts: Reframing education outcomes*, Indiana, Solution Tree Press.
- Attridge - Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research, *Qualitative Research*, 1(3), 385-405.
- Helliwell, J. F., Huang, H., & Wang, S. (2015). The geography of world happiness, *World Happiness Report*, 8, 12-41.
- Kim, G. (2016). *Happy Schools! A framework for learner well-being in the Asia-Pacific*. UK: UNESCO Office Bangkok and Regional Bureau for Education in Asia and the Pacific.
- Sherab, K. 2013. *Gross national happiness education in Bhutanese schools: Understanding the experiences and efficacy beliefs of principals and teachers*. Unpublished doctoral thesis. Australia: University of New England, Armidale.
- Suldo, S. M. 2016. *Promoting student happiness: Positive psychology interventions in schools*. New York: Guilford Publications.